

TOS of dyslexie..... Begrijpend lezen hoe doe je dat...?

Leerling 14 jaar VMBO:

"NMG is best wel een moeilijk vak voor mij. Ehmm dan zeg ik...dan zeg ik tegen die ..die mevrouw..die zegt dan ja je moet op Som gaan kijken. Dan kan ik er niet veel want ik snap meestal de helft van al die, die eh..ehm.. al die antwoorden opdrachten niet. Die opdrachten snap ik dus niet"

Begrijpend lezen is voor de meeste leerlingen met leerproblemen of leerstoornissen een belemmering bij het met succes uitvoeren van de talige schoolvakken. Ook al is er sprake van een voldoende intelligentie, toch zijn er veel leerlingen die ondanks hun cognitieve vaardigheden problemen ondervinden met betrekking tot tekstbegrip en dus met het maken van de opdrachten en de toetsen. Het is een voorwaarde voor schoolsucces om teksten met *voldoende tekstbegrip* te kunnen lezen aangezien alle vakken 'ingebed' zijn in taal. Zelfs het rekenen is over het algemeen meer 'begrijpend lezen' dan een vak dat alleen gericht is op het rekenen. Praktisch alle schoolvakken vragen om talige strategieën die nodig zijn om de geboden teksten die bij het vak horen te begrijpen. Te vaak wordt er nog gedacht dat begrijpend lezen een zaak is van intelligentie. Lage scores met begrijpend lezen zou wijzen op een lager intelligentie profiel. Niets is minder waar. Voor een goede beheersing van het begrijpend lezen zijn er een aantal andere belangrijke factoren van invloed op het hele proces. Zo moet er sprake zijn van een voldoende woordenschat, een goede technische leesvaardigheid en goede executieve functies zoals het monitoren van het leesproces en een goede topic handhaving. Bij effectief begrijpendleesonderwijs staat in de eerste plaats vooral het samen lezen en het bespreken van teksten centraal.

Een goede woordenschat is nodig voor voldoende tekstbegrip, zowel voor het begrijpend luisteren als voor het begrijpend lezen. Bij een te lage tekstdekking (te veel onbekende woorden in de tekst) kun je geen *nieuwe* woorden raden en ook niet leren.

Leerlingen hebben bij:

- < 85% tekstdekking, nauwelijks begrip
- 85% - 90% tekstdekking, globaal begrip
- >90% tekstdekking, redelijk begrip

(Kees Vernooy, 2016)

Leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis hebben over het algemeen een te lage woordenschat en problemen met taalbegrip. Leerlingen met een dyslexie lopen vaak tegen eenzelfde probleem aan, mede ook doordat zij te weinig leeskilometers maken en de leeswoordenschat veel te laag is.

Wanneer leerlingen met (ernstige) leesproblemen veel energie moeten steken in leesstrategieën zoals het decoderen van woorden oftewel het 'ontsleutelen' van woorden, is dit van invloed op het begrip. Ze vergeten wat ze gelezen hebben en verliezen het overzicht. Ook leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis (TOS) weten vaak niet meer wat ze op de vorige bladzijde gelezen hebben, omdat veel leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis problemen onderwinden met het verbale werkgeheugen, en/ of de informatieverwerking of met het technisch lezen.

Bij veel leerlingen met dyslexie en leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis is er sprake van problemen met bepaalde executieve functies. Denk hierbij aan het monitoren en bewaken van het leesproces aangezien hier ook een grote rol is weggelegd voor de innerlijke stem, maar ook topic handhaving (oftewel je niet laten afleiden) en het verbale werkgeheugen kunnen problemen veroorzaken met betrekking tot het tekstbegrip.

Voorwaarden voor het begrijpend lezen en luisteren zijn:

- Een goed gehoor/goede visus.
- Aandacht kunnen richten en langere tijd vasthouden.
- Een positieve en actieve luisterhouding voor het luisterbegrip en een positieve en actieve leeshouding bij begrijpend lezen.
- Voorkennis met betrekking tot het onderwerp waar het (voorgelezen) verhaal of de informatie over gaat.
- Kunnen voorspellen en al luisterend bijstellen, oftewel een cognitieve flexibiliteit
- Kunnen scheiden van hoofd- en bijzaken.
- Voldoende (lees)woordenschat.
- Voldoende technische leesvaardigheid.

Er zijn een aantal belangrijke taken voor de leerkracht met betrekking tot het begrijpend luisteren en begrijpend lezen. Naast het belang van een goede relatie met de leerling zal ik er hieronder nog vijf taken met betrekking tot het lees- en luisterbegrip toelichten.

1- Het aanleren van begrijpend lezen strategieën

Elke leerling heeft behoefte aan het aangereikt krijgen van strategieën op dit gebied, maar zeker een leerling met problemen als dyslexie, een taalontwikkelingsstoornis of andere leerproblemen/ -stoornissen.

Welke strategieën zijn noodzakelijk voor een voldoende tekstbegrip;

- Voorkennis activeren.
- Gebruiken van kaft, illustraties en titel bij het voorspellen van het verhaal.
- Samenvatten van aangeboden informatie, tekst.
- Moeilijke woorden verklaren.
- Aanvullende informatie geven (bijv. bij instructie), verduidelijking, uitleg.
- Extra aandacht voor de woordenschat, nieuwe woorden verklaren: woordwebben, mindmap, concepten maken, illustraties zoeken.
- Terugvragen, Ja en nee antwoorden vermijden, vragen aan de hand van wie wat waar wanneer hoe.
- Extra tijd geven voor het formuleren van antwoorden, er moet naar verbanden en naar taal gezocht worden.
- Visualiseren voor meer begrip.
- Verwijswoorden en signaalwoorden uitleggen.

2- Leer structuur aan te brengen.

Deze strategie is vooral in de onderbouw van de basisschool van toepassing. Vragen over de tekst nadat je een verhaal voorgelezen hebt of een prentenboek, maar ook wanneer ze zelf boeken en teksten gaan lezen. Bied de leerlingen structuur in een tekst met behulp van de wie, wat, waar, wanneer en hoe vragen. Wanneer zij een tekst gelezen hebben kunnen zij een eerste structuur aanbrengen met deze vragen.

- Over wie gaat de tekst?
- Over wat gaat de tekst? Wat is het onderwerp?
- Wat gebeurt er?
- Wat gebeurde er daarna? Het gevolg..
- Wat waren moeilijke woorden? (Wat betekenen deze woorden, zoek het op)
- Waar speelt het verhaal zich af? Omschrijf dit.
- Wanneer speelt het verhaal zich af?
- Hoe gebeurt het? Hoe gaat het verder? Hoe heten de hoofdpersonen of wat is het onderwerp van de tekst? Etc...

3- De leerlingen uitnodigen tot reageren met behulp van denkvragen.

Denkvragen zijn geen gesloten vragen en geen keuze vragen, maar vragen die leerlingen uitnodigen tot het zoeken van verbanden. Het zijn vragen waarbij de leerkracht en de leerlingen de antwoorden nog niet weten, het stimuleert het denken. Taal is de basis voor het denken, uitnodigen tot denkvragen naar aanleiding van de tekst is dus van groot belang.

Voorbeelden van denkvragen zijn:

- Leg eens uit ..
- Hoe zou je dat kunnen oplossen?
- Wat zou er gebeuren als....?
- Als... wat dan?
- Wat zou je kunnen doen als...?
- Weet je een ander woord voor....?
- Wat zijn de voordelen (nadelen) van...?
- Wat kun je allemaal bedenken om...?
- Wat vind je van...?
- etc...

Leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis en leerlingen met dyslexie hebben op dit punt meer tijd nodig voor het formuleren van antwoorden. Geef hen deze ruimte, wacht geduldig en vul niet zelf in. Prikkel leerlingen tot denken met vragen als:

Klopt dat? Vind jij dat ook? Wat zou jij doen? Hoe zou je dat op kunnen lossen?

4- Het leren herkennen van signaalwoorden en de betekenis die zij hebben.

Teksten hangen samen aan signaalwoorden. Het zijn woorden waarmee je in een tekst kan zien wat er gaat komen. Uit signaalwoorden kan je opmaken wat bij elkaar hoort en zo geven ze verbanden aan. Een tekst begrijpen, samenhang tussen tekstdelen herkennen en vervolgens vragen beantwoorden over de tekst leer je bijvoorbeeld door signaalwoorden te markeren met een stift en vervolgens op te zoeken welk stuk tekst bij het gemarkeerde signaalwoord hoort. Deze oefening is

zeker voor leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis en voor leerlingen met dyslexie belangrijk voor een beter leesbegrip.

Signaalwoorden zijn schooltaal en zijn abstract. Deze woorden kan je niet visualiseren, maar je kan wel de betekenis uitleggen die een signaalwoord aan een zin geeft.

In het onderstaande overzicht vind je een lijst met signaalwoorden gekoppeld aan een bepaalde verbanden zoals herhalingen, vergelijkingen, tijd, overeenkomsten enz. Oefen met leerlingen het herkennen van signaalwoorden en leer hoe zij hiermee verbanden in een tekst kunnen ontdekken.

Opsomming:

Een opsommingsverband in de tekst. Oorzaken of kenmerken die bij elkaar horen worden achter elkaar genoemd

En, ook, eveneens, daarnaast, verder, vervolgens, daarbij, tot slot, allereerst, ten slotte, ten eerste, ten tweede.....

Vergelijkingen:

In het tekstdeel wordt een vergelijking gemaakt met iets uit het voorafgaande tekstdeel.

Evenals, tegelijk, tegelijkertijd, en belangrijk, net als, zoals, zo, in vergelijking met....

Alternatieven/ een andere mogelijkheid of tegenstelling:

In de tekst worden andere mogelijkheden gegeven of tegenstellingen met betrekking tot oplossingen en gebeurtenissen.

Of, ofwel, noch, anders dan, enerzijds, anderzijds, maar, integendeel, echter, hoewel, toch...

Herhaling, reden of verklaring:

Eerst worden een aantal argumenten genoemd, daarna volgt een verklaring, of bewijs, of stelling of mening. Het kan ook omgekeerd, eerst de verklaring en daarna pas de reden.

Opnieuw, terug, want, daarom, namelijk, vanwege, met andere woorden, dit is, dit betekent, dit houdt in dat, immers, omdat...

Oorzaken en gevolg of reden en besluit:

In een tekstdeel wordt de oorzaak van iets gegeven (is iets gebeurd/gedaan) en het gevolg ervan.

Vervolgens, omdat (ook als verklaring), door, volgens, om die reden, zo, dus, daardoor, zodat, waardoor, te danken aan, doordat, zodoende

Voorwaarde (je wilt er iets voor terug krijgen)

In een stuk tekst wordt verteld wat er is afgesproken/besloten of vastgelegd. In het volgende tekstdeel worden de voorwaarden genoemd die verbonden zijn aan de afspraak/het besluit.

Op voorwaarde dat, als, mits, tenzij, indien, als, wanneer, tenzij, in (voor) het geval dat

Nadruk, belangrijk

Woorden die aangeven hoe belangrijk hetgeen beweerd wordt is.

Bovenal, belangrijk, inderdaad, sterker nog, uiterste, veel (te laat), bijzonder, erg, meest, zeer

Tijd, chronologische verbanden

Volgorde in tijd. Opsomming van gebeurtenissen/ontwikkelingen in tijd.

Eerst, wanneer, vervolgens, daarna, tot slot, als laatste, vorig, volgend, voordat, nadat, als besluit

Voorbeeld of toelichting

In de tekst worden voorbeelden gebruikt.

Een voorbeeld (hier)van, zoals, ter illustratie

Doel-middel.

In een tekstdeel wordt aangegeven wat het doel van iets is en in een volgend tekstdeel wordt het middel genoemd om dat doel te bereiken. De volgorde kan ook omgekeerd.

Om, wanneer, als, opdat, om te, daarmee, waarmee, door middel van

Samenvatting en conclusie

De hoofdpunten van de hele tekst worden in een tekstdeel samengevat, meestal aan het eind van een tekst.

Kortom, samenvattend, in het kort, dus, concluderend

5- Aanbieden, begrijpen en toepassen van schooltaal en schoolvaktaal

Bij elk vak en bij elk onderwerp van het vak dat aangeboden wordt horen bepaalde (moeilijke) nieuwe en dus nog onbekende woorden. De betekenis van deze woorden is dan over het algemeen in de tekst terug te vinden, maar vaak ook niet. Wanneer je deze woorden nog niet kent en ook niet de andere woorden die bij dit onderwerp horen, zal je de tekst niet begrijpen. De tekstdekking is dan onvoldoende en veel leerlingen met een onvoldoende woordenschatbeheersing lopen dagelijks tegen dit probleem aan.

Voor elk vak zou je bij elk nieuw onderwerp samen met de leerlingen een woordweb, mindmap of een woordkast kunnen maken. Schoolvaktaal leren kinderen niet incidenteel en spelend, maar intentioneel. Zij behoren deze woorden op school aangeleerd te krijgen.

Geef de leerlingen bijvoorbeeld de opdracht om met een markeerstift de woorden die bij dit onderwerp horen in hun werkboek of tekstboek te markeren. Laat de leerlingen in een speciaal schrift met schoolvaktaalwoorden gebruiken. Vraag de leerlingen om het onderwerp waar het hoofdstuk over gaat, centraal in een woordweb, woordkast of mindmap te plaatsen in het schrift. Zoek met elkaar in de tekst de woorden die erbij horen en geef de leerlingen de opdracht om de betekenis en/ of plaatjes op te zoeken in google. Vaak zijn het ook de woorden die vet gedrukt staan in de tekst of in een omlijnd kader. Denk aan een les over *vulkanen* bij aardrijkskunde, of *ridders en leenheren* bij geschiedenis of *'graden en hoeken'* bij wiskunde. Er zijn veel begrippen die bij deze onderwerpen horen en met elkaar een concept vormen. Vaak bereik je met een dergelijke les meer qua begrip over het onderwerp dan wanneer je het nieuwe hoofdstuk klassikaal uitlegt, waarbij je zeker weet dat een groot deel van de leerlingen de inhoud kwijt zijn zodra ze het lokaal verlaten. Het probleem is dat de leerlingen de woorden vaak niet herkennen in toetsen en dan de vraag niet of verkeerd begrijpen met alle gevolgen van dien.

In schoolboeken, werkboeken en in toetsen van de schoolvakken staat vooral veel abstracte informatie en dat is **schooltaal**. Woorden als 'definitie', 'overeenkomsten', 'verschillen', 'kenmerken', etc. Hier kan je geen plaatjes bij vinden, maar dit zijn vaak de woorden die bij vragen in toetsen worden gebruikt. Verzamel deze woorden in een 'woordkast'. Laat de leerlingen ook hiervoor een apart schrift gebruikend die tijdens het leren als hulpmiddel gebruikt kan worden en geef voorbeelden bij deze woorden. Leg zoveel mogelijk uit aan de leerlingen wat deze woorden betekenen en wat ermee bedoeld wordt. Hang ze op in de klas en kom er met regelmaat op terug. Deze woorden zijn er vaak de oorzaak van dat leerlingen de toetsen niet begrijpen. Verwacht niet dat de leerlingen deze woorden kennen, zeker niet de leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis of de leerlingen met dyslexie. Deze woorden moeten bewust aangeleerd worden en zijn essentieel voor tekstbegrip in het voortgezet onderwijs.

Wanneer u nog meer wil lezen over dit onderwerp:

Met woorden in de weer- Marianne Verhallen, Dirkje van den Nulft. 2009

Slimmer leren met RTTI, 50 tips voor hoge cijfers. Drost en Verra 2014

<https://www.slimleren.nl/site>

NL_BL_Signaalwoorden_verbandenV2012_1.doc www.harnmeijer.nl

Lezen- denken- begrijpen, Mariet Forrer Karini van de Mortel. 2010

Leer als een speer Jan-Willem van den Brandhof 2009

Leer mindmappen voor kids – Ed van Uden, 2015

